

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ
АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО
СУСПІЛЬСТВА**

**МАТЕРІАЛИ VII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ, ВИКЛАДАЧІВ ТА СПІВРОБІТНИКІВ**

(Суми, 18-19 квітня 2019 року)

**Суми
2019**

Ірина Жиленко,

к. філол. н., доцент кафедри журналістики та філології

Сумського державного університету

ТРАДИЦІЯ ТА ОНОВЛЕННЯ ЖАНРУ ЛЕГЕНДИ У ПЕРІОД ЛІТЕРАТУРНОЇ ЕМІГРАЦІЇ 1919–1939 РР.

Актуальність розвідки. Легенда як один із найдавніших жанрів української неказкової прози була предметом уваги І. Франка, В. Жирмунського, В. Гнатюка, М. Грушевського, М. Драгоманова, С. Мишанича, А. Нямця та ін.

Довідкова література називає легендою (лат. *legenda* – те, що необхідно прочитати) «один із прозаїчних жанрів фольклору, фантастичне оповідання про події, які могли бути в минулому» [1, с. 60]. Під це визначення відпадають легенди у представників української еміграції періоду між двома світовими війнами – Кліма Поліщука, Наталени Королеви, Сильвестра Калинця, Дмитра Тягнигоре, Юрія Липи, Антіна Чекмановського та інших, які, віддаючи належне історичним подіям минулого й релігійним аспектам, у період міжвоєнного двадцятиліття зверталися передусім до національної тематики.

Мета роботи полягає у дослідженні проблематики легенд у творчості Наталени Королеви і Сильвестра Калинця періоду літературної еміграції 1919–1939 рр. *Завдання розвідки* – виявити традиційні й нові особливості легенди у міжвоєнне двадцятиліття на прикладі творів зазначених авторів.

Основні результати та висновки дослідження. Наталена Королева (Кармен-Альфонса-Фернанда-Естрелья-Наталена Дунін-Борковська, 1888–1966), не українка за походженням, завдяки своєму чоловікові, В. Королеву-Старому, опинилася «на шляхах українського письменства», продовжила традицію Лесі України. Як зазначала О. Копач, вона «вийшла з середовища, так би мовити, світового за своїм аристократичним народженням, всесторонньою освітою по різних центрах європейської культури, багата в життєвий досвід завдяки численним подорожам по світу – збагатила нашу літературу світовою

тематикою» [3, с. 10]. Хоча Н. Королева й «не належить до української еміграції» [6, с. 633], але за своїми світоглядними орієнтирами знаходиться близько до нашого дискурсу, а її творчість варта уваги.

У євангельських легендах, що склали основу збірки «Во дні они» (1935), Н. Королева по-своєму інтерпретувала деякі епізоди життя Ісуса Христа, розкрила морально-етичний сенс подій тієї епохи. Екзотичні оповідання збірки «Інакший світ» (1936), у яких переплітаються реальне й трансцендентальне, – це розповіді про надземне, що відбулося у далекому минулому у різних народів. Два світи – видимий і невидимий – зазвичай пронизують канву екзотичних оповідань авторки, у яких поєднуються жанри новели, казки, легенди. Її надихала язичницька, антична, християнська історія і сучасність.

З огляду на достатню аналітичну розробку малої прози Н. Королеви з боку С. Андрусів, К. Буслаєва, Х. Венгринюк, І. Голубовська, Н. Мафтин, О. Мишанич, Л. Табачин, проаналізуємо лише два твори, що так чи інакше мають відношення до нашої теми. Пов'язані вони з «циклоном революції» («Гонта») [4, с. 14] і «злиднями еміграції» («Дідусь») [5, с. 13].

Легенду «Дідусь» Наталена Королева розпочинає присвятою преподобному Патерові А., який «першим відчув і зрозумів злидні еміграції й своєю ініціативою започаткував допомогу вигнанцям». Жахливе існування поза межами батьківщини показане письменницею через сприйняття хлопчиком, який щиро вірить в існування дива. Петрусь, який прийшов у лікарню до брата, не встиг на останній потяг і вирішив знайти прихисток у монастирі. Недружньою змальована й природа у творі, що відповідає настрою героя: «змерзлий лихий вітер», що бив у обличчя й заповзав за комір блаженного одягу хлопчика, «страшні, чорні пазури» – тінь від дерев, «беззуба зима», що «зашамкала сухим листям» [5, с. 13–14, 24]. Понуру картину доповнюють байдужі, сторонні люди у лікарні, які не пропустили Петруся відвідати брата. Він щиро молиться біля зачиненої брами: «Дідусю Святий! Ти ж не допустиш, щоб сталося мені щось лихе біля самого твого дому» [5, с. 21]. І трапляється диво. Хлопчик не лише отримує бажану милість, а й зустрічає Святого. Ось як Наталена Королева

інтерпретує духа Св. Венедикта: «Екстаза молитовності й безмірної вдячності захоплює їх усіх. Бо їхній монастир поблагословив своєю появою Святий Патріарх!». Він навчає прихожан найбільше уваги приділяти вбогим і чужинцям, адже «Господа бо Ісуса приймаєте в них» [5, с. 28].

Інший твір Н. Королеви, «Гонта», має специфіка наративу – з точки зору дівчинки. Письменниця дає образ легендарного національного героя і його «втілення» в сучасності. Вона вдало поєднує минуле й сучасне, живиться спогадами дитинства. Образ-портрет Гонти у яскравому жупані, у якого «обличчя й голова – виголені; тільки чорні, як дві гадюки, вуса та довгий оселедець», «чорні, іскристі очі», «тонкі вуста з веселим усміхом», але героїні запам'ятався сміх і веселість «страшні, як блиск ножа» [4, с. 10]. Н. Королева вказує на незнання людьми власної історії. Дівчинка запитала про Гонту у виховательки, яка «усе на світі знала», однак та нічого докладного не могла розповісти, пояснивши, що це постать зі старих народних легенд, як Роб-Рой чи Робін-Гуд. Героїня про них знала досить, «але не про Гонту». У часи «кривавої війни» саме такий зовні Гонта двічі рятує дівчину від голодної смерті зі словами «Підкріпись, сестро», «Ось півхліба, сестро», «Ну як же не допомогти своїй сестриці?». Перед нею – лагідний, «приятний погляд гострих очей» [4, с. 14–15]. Авторка влучно перекинула місток від загадкової, майже містичної постаті невідомого легендарного героя до сучасного козака, лицаря. При цьому портрет Гонти залишається майже незмінний: «гострий погляд чорних очей», «напрочуд чисте й розумне обличчя», але «на вустах ледве вловимий, добрий і приятний усміх», а «чорні вуса, мов гадючки, над тонкими вустами». Сучасний український Гонта впевнений, що все буде добре, «буде праця, буде й за працю...» [4, с. 15].

Національно-патріотичний дискурс є також головним у легендах малознаного прозаїка, фольклориста Сильвестра Калинця (1886–1945). Він народився у м. Ходорів, освіту отримав самотужки, володів кількома європейськими мовами. Служив у Відні в австрійській армії. Під час Першої світової війни два роки перебував на фронті, потрапив у полон. У повоєнний час жив у Відні, де й отримав систематичну освіту і вдосконалював свої творчі

можливості в жанрах поезії, прози й драматургії. З 1921 р. повернувся у Ходорів, а в 1931 р. емігрував до Бразилії (штат Парана, м. Курітіба), де займався активною діяльністю. Серед його поетичних і драматичних творів помітне місце займають прозові збірки «Легенди з уст народу» (1921) й «Було, та мохом поросло. Народні легенди і перекази» (1922). Якщо перша – зібрані фольклористом твори, то друга вийшла під іменем автора.

С. Калинець дає власне визначення жанру легенди: «історичні оповідання», «історичні казки з давньої бувальщини»; «казка із старинних віків» [2, с. 7–18]. Збірку складають різнотематичні твори. Національно-патріотичного спрямування легенди «Козацька могила» й «За віру і вітчизну» поєднують у собі героїчне минуле і криваве більшовицьке сьогодення. Старі пророкували: «Ого, аж теперечки ця кононада пробудить завзятих Хмельницького козаків!». Наратор, раз у раз перериваючи оповідь, нагадує: «Большевики вже близько», і люди починають тікати, щоб «укритися від граду куль», «збожеволівши з жаху» [2, с. 4]. Косар із легенди «За віру і вітчизну» повідав сумну історію втрати сім'ї. Найстарший син, що воював за Австрію, «десь був засланий до Росії», рік писав із Сибіру, але вже немає чутки від нього; середній син пропав без вісти на війні, був у італійському полоні; наймолодший «був при січових стрільцях», потім в українському війську і десь «над Дністером поклав голову». З гіркотою звучать і авторські відступи: «А сьогодні чим є наша країна? Одно цвинтарище. Кругом руїни й могили» [2, с. 17, 21].

П'ятнадцять козаків Б. Хмельницького витримали кривавий бій із турками. Коли закінчилися кулі, бійці вирішили не здаватися ворогові, а «радше отрутою покінчити своє молодецьке життя». Легенда прославляє героїв: «...на лицах погибших малюється радість, що так геройською смертю померли. А на устах їх, неначе завмерли слова: як то солодко умирати – за віру і вітчизну!» [2, с. 11–12]. Геройськи загинула й галичанка з іншого твору. Потрапивши до полону, Оля не підкорилася лестошам кримського Хана Ісляма Герая. Дівчина сміливо й рішучо дала йому гнівну відповідь: «О підлий Хане! Я вчинити цього не можу, щоби я свою святу віру покинула, а прийняла вашу бисурменську, щоби я свою

дорогу країну, зрошену кров'ю батьків забула; я за віру свою і за вітчизну і життя кожної хвили готова віддати! Для мене нічим є твоя ласка, нічим є твій замараний кров'ю золотий трон. Не хочу бачити твого добра, ані не вільниць, яких маєш без числа, і мов звір без серця спрягаєш їх в ярмо, і як хижий лев обходишся з ними, а плач і сльози їх за родиною – не зворушать твого закаменілого і лукавого серця!» [2, с. 29]. Мученицьку смерть молодого дівчини, «гарної, як Дністрова Русалка» й «любимої, як Маруся з Богуслава» з тугою в серці оспівує старий дід-лірник на її могилі. Наближуючи свої легенди до реальності, С. Калинець вживає топоніми (Ходорів, Полтава, Київ), власні імена (Микола Наконечний, Михайло Підсадочний). Дидактизм легенд надто виразний: «...як глянеш оком на руїни й могили, пригадай собі, брате, оцих борців, що свої голови поклали за рідний край, то полюби цю нашу безталанну країну так, як любили її ці всі герої, що кістками своїми рідні поля засіяли» [2, с. 21–22].

Отже, у міжвоєнне двадцятиріччя Наталена Королева і Сильвестр Калинець, звертаючись до жанру легенди, осучаснили її: до традиційної тематики додали актуального змісту й розробили нову проблематику, у якій акцентовано релігійні й національно-патріотичні мотиви.

Список використаних джерел:

1. Гетьманець М. Ф., Михайлин І. Л. Сучасний словник літератури і журналістики / М. Ф. Гетьманець, І. Л. Михайлин. – Х. : Прапор, 2009. – 384 с.
2. Калинець С. Було, та мохом поросло: народні легенди і перекази / Сильвестр Калинець. – Львів : Селянська бібліотека, 1922. – 56 с.
3. Копач О. Наталена Королева / О. Копач. – Вінніпег, 1962. – 36 с.
4. Королева Наталена Гонта / Наталена Королева // Літературно-науковий вістник. – 1928. – Т. 95–97. Кн. 1. – С. 10–15.
5. Королева Наталена Дідусь // Королева Н. Подорожній / Наталена Королева. – Торонто : Добра книжка, 1953. – С. 13–28.
6. Мишанич О. Дивосвіти Наталени Королевої // Королева Н. Предок: істор. повісті; Легенди старокиївські. – К. : Дніпро, 1991. – СМ. 633–653.